

UDK 902
ISSN 1330-0644
VOL. 11-12 / 1994.-1995.
ZAGREB, 1997

Prilozi

Instituta za arheologiju u Zagrebu

Pril. Inst. arheol. Zagrebu 11-12/1994.-1995.
Str./Pages 1-200, Zagreb, 1997.

Časopis koji je prethodio

Prilozi 1. 1983 Prilozi 2. 1985 3 - 4. 1986-1987 5 - 6. 1988-1989 7. 1990 8.
1991. Pril. Inst. arheol. Zagrebu 9. 1992 10. 1993.

Nakladnik/Publisher

INSTITUT ZA ARHEOLOGIJU/
INSTITUTE OF ARCHAEOLOGY

Adresa uredništva/Address of the editor's office

Institut za arheologiju/Institute of archaeology
HR - 10000 Zagreb, Ulica grada Vukovara 68
Telefon/phone/fax + +385/01/611 98 84
01/53-76 69

Glavni i odgovorni urednik/Editor in chief

Željko TOMIČIĆ (Zagreb)

Redakcijski odbor/Editorial committee

Marija BUZOV (Zagreb), Dunja GLOGOVIĆ (Zagreb), Timotej KNIFIC
(Ljubljana, SLO), Remza KOŠČEVIĆ (Zagreb), Laszlo KÓVACS (Budapest,
HUN), Kornelija Minichreiter (Zagreb), Mladen RADIĆ (Osijek), Aleksandar
RUTTKAY (Nitra, SK), Ivančica SCHRUNK (Minneapolis, USA), Željko
TOMIČIĆ (Zagreb).

Prijevod na engleski/English translation

Jadranka BOLJUNČIĆ

Prijevod na njemački/German translation

Branka OHNJEĆ, Nina MATETIĆ

Lektura/Language editor

Nives OPAČIĆ

Dizajn/Design

Roko BOLANČA

Korektura/Proofreaders

Kornelija MINICHREITER, Zagreb
Željko TOMIČIĆ, Zagreb

Grafička priprema/DTP

Studio "U", Zagreb

Računalni slog/Layout

Ranko PERŠIĆ, Zagreb

Tisak/Printed by

Tiskara "STUBA", Zagreb, Boškovićeve 18

Naklada/Circulation

600 primjeraka/600 examples

Sekundarne publikacije/Indexed in

GERMANIA Anzeiger der Römisch-Germanischen Kommission des Deutschen
Archaeologischen Instituts, Verlag Philipp von Zabern, Mainz

Izdavanje časopisa novčano podupire

MINISTARSTVO ZNANOSTI I TEHNOLOGIJE REPUBLIKE HRVATSKE
HR - 10000 Zagreb, Strossmayerov trg 4

Sadržaj

Contents/Inhaltsverzeichnis

- 5 Uvod
ŽELIKO TOMIČIĆ
- Izvorni znanstveni radovi**
- 7 KORNELIJA MINICHREITER
Otkriće u Lukaču i Požegi kao prilog poznavanju topografije naselja starčevačke kulture u sjevernoj Hrvatskoj
- 37 DUNJA GLOGOVIĆ
Prapovijesna igla iz Putalja
- 41 REMZA KOŠČEVIĆ
Metalna produkcija antičke Siscije
- 63 ŽELIKO RAPANIĆ
Jedan primjer jadranske paleogeneze
- 71 ŽELIKO TOMIČIĆ
Baranya in Lichte archäologischer Zeugnisse der Bijelo Brdo-Kultur
Ein Beitrag zur Analyse des frühmittelalterlichen Gräberfeldes Majs-Udvar
- 99 ZORISLAV HORVAT
Crkva sv. Ivana Krstitelja u Volarici pod Ostrovcem Ličkom
- 111 DRAGO MILETIĆ
Plemićki grad Kostel
- 135 TATJANA SEKELJ-IVANČAN
Stanje istraživanja i neke značajke srednjovjekovnih nalazišta pripisanih pojedinim "kulturama" u sjevernoj Hrvatskoj
- 151 JADRANKA BOLJUNČIĆ
Analiza zatiljne kosti populacije ljudi iz brončanodobne nekropole u špilji Bezdanjači (Hrvatska)
- Stručni radovi**
- 167 ZEF MIRDITA
Kosovo od prapovijesti do kasne antike

- Introduction*
ŽELIKO TOMIČIĆ
- Original scientific papers**
- KORNELIJA MINICHREITER
Entdeckung in Lukač und Požega als ein Beitrag zur Kenntnis der Topographie der Siedlungen der Starčevo-Kultur in Nordkroatien
- DUNJA GLOGOVIĆ
Die vorgeschichtliche Nadel aus Putalj
- REMZA KOŠČEVIĆ
Die Herstellung von Metallgegenständen im antiken Siscia
- ŽELIKO RAPANIĆ
Ein Beispiel der adriatischen Paleogenese
- ŽELIKO TOMIČIĆ
Baranja u svjetlu arheoloških svjedočanstava bjelobrdске kulture.
Prinos analizi ranosrednjovjekovnog groblja Majs-Udvar
- ZORISLAV HORVAT
Die Kirche des Johannes des Täuflers in Volarica unterhalb der Burg Ostrovica Lička
- DRAGO MILETIĆ
Die Burg Kostel
- TATJANA SEKELJ-IVANČAN
Der Forschungsstand und einige Merkmale der mittelalterlichen Fundstellen einzelner "Kulturen" in Nordkroatien
- JADRANKA BOLJUNČIĆ
Occipital bone analysis refering to the human population from the Bronze Age necropolis in Bezdanjača cave (Croatia)
- Professional papers**
- ZEF MIRDITA
Kosovo im Zeitraum von der Vorgeschichte bis zur späten Antike

Bibliografije

- 179 JADRANKA BOLJUNČIĆ
BIBLIOGRAPHY OF DRAGUTIN GORJANOVIĆ-KRAMBERGER'S WORKS RELATED TO FOSSIL MAN
In the honour of 140th birthday anniversary of the famous discoverer of Early Man in Krapina

Prikazi

- 185 DUNJA GLOGOVIĆ
Depojske in posamezne kovinske najdbe bakrene in bronaste dobe na Slovenskem, Hoards and Individual Metal Finds from the Eneolithic and Bronze Ages in Slovenia, editor Biba Teržan, *Katalogi in monografije* 29 i 30, Ljubljana 1995, I vol. 413 str. sa 180 tab; II vol. 281 str. sa sl.

- 187 DUNJA GLOGOVIĆ
KRISTINA MIHOVIČ
Nezakelj, Nalaz grobnice 1981. godine / Nesactium. The Discovery of a Grave Vault in 1981. *Monografije i katalogi* 6, Arheološki muzej Istre, Pula 1996. Str. 92, tab. 22, priloga 6.

- 188 MARIJA BUZOV
DIADORA, sv. 14, Zadar 1992, stranica 464, zajedno s tablama, crtežima, planovima, tlocrtima, fotografijama i kartama.

- 191 MARIJA BUZOV
JÁROSLAV ŠAŠEL, OPERA SELECTA, SITULA, RAZPRAVE NARODNEGA MUZEJA V LJUBLJANI
br. 30/1992, zbornik radova Jaroslava Šašela, str. 872., crteži, karte, fotografije, kazala (I,II i III).

- 192 ŽELJKO TOMIČIĆ
Tajana Sekelj Ivančan
Catalogue of Mediaeval Sites in Continental Croatia, BAR International Series 615, Oxford 1995, str. 248, 36 grafikona/tablica i 9 zemljovida.

- 195 KORNELIJA MINICHREITER
Kratice

Bibliographies

BIBLIOGRAFIJA RADOVA DRAGUTINA GORJANOVIĆA-KRAMBERGERA O FOSILNOM ČOVJEKU
U čast 140. obljetnice rođenja glasovitog otkrivača krapinskog pračovjeka

Book Reviews Besprechungen und Anzeigen

KORNELIJA MINICHREITER
Abbreviations / Abkürzungen

nologija bronce, možda posljedica otkrića novih izvorišta rude. Škocjan i Šempeter su ostave tzv. dugoga trajanja. Slovenske ostave trećeg i četvrtog stupnja podosta se razlikuju od tzv. trako-kimerijskih ostava u Karpatskoj kotlini i na zapadnom Balkanu (peti stupanj Vinski-Gasparini). Pojedinačni nalazi pokazuju drugačiju sliku brončanog doba u Sloveniji, a njihovo je kronološko opredjeljivanje otežano zbog nedostatka arheološkoga konteksta. Dobra očuvanost pojedinačnih nalaza, za razliku od predmeta iz ostava govori o kulturnom karakteru odlaganja, pogotovo što se tiče oružja, napose mačeva nadenih u vodenom ambijentu. Veliki depoi mješanog sastava imaju ključnu ulogu u razumijavanju bitni deponiranja. Moguće je razlučiti mušku komponentu ostave (oružje, oruđe) s ratničkim odnosno obrtničkim aspektom, zatim žensku komponentu (nakit i možda srpovi) te metalurško - demiruršku komponentu sa sirovinom i ingotima i potpunim asortimanom izradevina. Težište interpretacije brončanodobnih depoa locirano je u sferu duhovnosti odražavajući bipolarni i ciklički princip: život - stvaralaštvo, priroda - kozmos, što je simbolizirano u antitečnom položaju ptičjih protoma na privjeski iz ostave Kanalski Vrh reproducirano na naslovnici knjige.

Kataloška obrada slovenskih ostava i pojedinačnih nalaza sa spektrometričnom analizom metala (Trampuž-Orel) fundamentalni je doprinos brončanodobnim studijama. Na podlozi strukture i statističkih pokazatelja fenmeni ostava i pojedinačno deponiranje metalnih predmeta obrađeni su kao sinteze (ŠINKOVEC, ČERČE, TURK). U analizi i interpretaciji naglasak je na, u posljednje vrijeme prevladavajućoj neprofanoj interpretaciji depoa. U tom je smislu bilo više nego dobro tempirano međunarodo pretstavljanja knjiga u Berlinu za vrijeme otvorenja izložbe *Darovi bogovima - blaga brončanog dobnje Europe*.

Dunja Glogović

Kristina Mihovilić

Nezakcij, Nalaz grobnice 1981. godine / *Nesactium. The Discovery of a Grave Vault in 1981. Monografije i katalozi 6, Arheološki muzej Istre, Pula 1996. Str. 92, tab. 22, priloga 6.*

Šesta knjiga monografija i kataloga Arheološkoga muzeja Istre sadrži kompletnu objavu nalaza iz prapovijesne grobnice koja je istražena 1981. godine na Nezakciju. Prva izložba ovog izvanredno značajnog arheološkog otkrića bila je održana 1992. god. u Puli. Nakon toga, kako stoji u predgovoru knjige, nalaz je izložen 1993. god. u Rijeci i na Brijunima. Konačno, tijekom travnja 1996. u galeriji Diana u Puli ponovo je postavljena izložba, ovaj put s potpuno restauriranim arheološkim materijalom. Keramika i dio metalnih predmeta

obrađeni su u radionici Arheološkoga muzeja Istre, a izabrani brončani nalazi uređeni su u preparatorskoj radionici Centralnoga muzeja u Mainz u Njemačkoj. Nakon *Predgovora* s tim nužnim podacima, slijedi poglavlje *Nezakcij, nalaz grobnice 1981. godine* (Str. 9-15) u kojemu su sažeto opisane okolnosti nalaženja grobnice. Osim plana Nezakcija (Sl.1) reproducirani su fotografije i crteži P. STICOTTJA koji je fundamete kasnije istraženih hramova smatrao za megalitske zidove. To je mjesto rimskoga kapitolija gdje su djelomično godine 1941. istraženi hramovi (Str.11, sl.5). Tada istraženi ostaci arhitekture su kasnije, međutim, bili potpuno zapušteni, tako da je V. JURKIĆ - GIRARDI ponovo krajem sedamdesetih godina obavila reviziono iskopavanje i konzervaciju tri rimska hrama na Nezakciju. Već je prilikom tih iskopavanja uz temelje rimskih zidova ustanovljen prapovijesni sloj, a nešto je kasnije stručno iskopavana izvanredno bogata grobnica unutar zidova hrama B o kojoj je riječ u ovoj knjizi. Grobnica je bila ispod sloja antičke šute, ispod kojega je bio sloj rasutog prapovijesnog materijala (Str. 15, sl. 13). Nakon njihovoga uklanjanja, Mihovilićeva je uspjela izolirati ostatke grobne konstrukcije, tj. kamene ograde unutar koje su bili nabijeni žarni grobovi i grobni priloz. Preciznim obilježavanjem mjesta nalaza omogućena je izrada nacrti tj. rekonstrukciju rasporeda pojedinih predmeta u grobnici (Prilog 2). To je bila skupna grobnica analogna poznatome nezakcijskom grobu 12 / I koji je iskopana početkom ovoga stoljeća. Uzgred upućujem na nedavnu detaljnu publikaciju rečene grobnice /K. Mihovilić, *Reichium durch Handel in der Hallstattzeit Istriens*, u: *Handel Tausch und Verkehr im Bronze-und Früheisenzeitlichen Südosteuropa*, Berlin 1995/ koja daje nove mogućnosti komparativnih analiza nezakcijskih pokopa. U drugom poglavlju knjige *Opis nalaza* (Str. 16- 38) je katalog predmeta iz groba. Na početku je popis nakita i dijelova nošnje, zatim se od broja 66 nabrajaju brončane posude (situle, ciste, poklopce). Tragovi pepela su pronađeni u dvije ciste i u jednoj situli. Treću grupu predmeta u popisu čine keramičke posude (Str. 24). Lonci domaće proizvodnje, tipična histarska keramika služili su kao urne - jedanaest ih je sadržavalo pepeo, a pepeo se također nalazio u dvije estenske posude. Od broja 210 počinje popis zaista zadivljujuće količine importirane keramike. Najviše ima vrčeva, ali dolaze također amfore, skifosi, stamnosi i dr. Table 13 -17 donose crteže posuda, a uz katalog ide izbor izvrsnih kolor fotografija. Na str. 34 je popis oružja (koplja i ulomci kaciga) iz groba. Zanimljiv je grobni priloz velika količina životinjskih kostiju - astragala koje je stručno obradio M. JURISTIĆ (Str. 65-71). Konstatirano je da se radi o više setova košćica za neku vrstu igre poput kockanja.

U poglavlju *Interpretacija nalaza* (Str. 38-59) autorica podrobno analizira grupu po grupu predmeta dajući potrebne analogije za dataciju. Započinje s histarskim posudama iz II stupnja istarske grupe, te sličnim nalazima na području Caput Adriac. Na str. 52, sl. 60 pokazana je rasprostranjenost loptastih lonaca s uvučenim i ojačanim usćem kojih je nekoliko pronađeno na Nezakciju, a pot-

ječū iz jugistočne Italije. Najviše keramike pripada različitim garniturama za piće. Dva bucchero vrča, zatim velika grupa južnoitalskog -daunijskog importa koju auctora datira, ovisno o tipovima, od sredine 6. do 4. st.pr.Kr. Kiliks, skifos i dva vrča, (Sl. 40-43) crnofiguralne atičke ili velikogrčke slikane kertamike datirani su u 4. st. pr. Kr. Nešto je mlada grupa keramike stila Alto Adriatico (Sl.44-47) te nekoliko primjeraka kasnijih posuda etruščanske proizvodnje iz helenističke faze (Str. 44). Od šest situla iz grobnice najznačanja je ona s prikazom pomorske bitke, dosad nepoznatim u situlskoj ikonografiji. Da bi se lakše dešifrirao metež koji je tu prikazan, reproduciran je reljef iz hrama Ramzesa III u Egiptu (Sl.56). Tip broda na situli mogao bi biti histarska serilla ili serilia. Situla je datirana oko 500.g.pr.Kr. Druga je situla iz groba (Str. 48, prilog 4) datirana na početak 4. st. pr.Kr., a najmlađa je ujedno i najbolje sačuvana spljoštena situla s frizom životinja (Sl. 20) iz posljednje faze situlske umjetnosti. Tri narebrne ciste pripadaju tipovima koji su već od prije poznati na istarskim nalazištima. Kod sitnijih ulomaka posuda K. Mihovilić raspoznaje etruščansku, velikogrčku i grčku robu - posljednjoj idu dvije figuralne ručkice ili ataše (Str. 24, sl. 23) koje su usporedene s istovrsnim importom u poznatom nalazu u ostavi iz Ošanića. Najranije fibule - nadeno ih je razmjerno malo - su tip protočertoza i trakasta fibula sa kraja 6.st.pr.Kr., a najmlađi su ulomci latenskih fibula. Kacige koje su pronađene u fragmentima spadaju u dva različita tipa: slovenski tip i alpski tip negovske kacige. Da bi čitatelju bilo potumno jasno o čemu se govori na sl. 59 (str. 50) je prikazana tipologija negovskih kaciga. Kod dijelova nošnje je interesantan ornamentirana limena traka (Br. 19), dio pojasa koji je bio prepravljen u nekakvu plitku posudicu. Grobnica obuhvaća nalaze koji pokrivaju veliki vremenski raspon od konca 8. st. pr. Kr. pa sve do početka nove ere.

Knjiga - katalog je napisana za stručnjake, citirana je najnovija referentna literatura i niti jedan predmet nije ostao nedotaknut. No, njena je dodatna vrijednost što se obraća i običnoj čitateljskoj publici. K. MIHOVIĆ donosi napr. crtež rekonstrukcije rimskoga kapitolija na Nezakeju koji nije u izravnoj vezi sa interesom prapovijesničara specijaliziranog za temu same grobnice. Ili, dio teksta o pomorstvu, gusarima i bitkama na moru ilustriran je poznatim slikama brodova na grčkim vazama, koje su za stručnjake mogle biti jednostavno citirane. Prikazan je put morskih struja u Jadranskom moru koji je određivao puteve i tempo plovidbe Jadranom (Str.58, sl. 62). Oprema knjige jednako tako potpuno zadovoljila dvojake kriterije - arheološki materijal je besprijekorno prezentiran, a estetika - primjerice plavozelena tonirane fotografije s vizualnim učinkom starine - dobro je uskladena sa sadržajem. Nije nevažno spomenuti da hrvatski tekst ima paralelni engleski prijevod, tako da je knjiga spremna da svijetu prikaže prapovijesnu arheologiju Hrvatske u odličnom izdanju, upravo kakvo je nalaz grobnice na Nezakeju 1981.g. i zaslužio.

Dunja Glogović

DIADORA, sv. 14, Zadar 1992, stranica 464, zajedno s tablama, crtežima, planovima, tlocrtima, fotografijama i kartama.

Najnoviji broj časopisa "Diadora", glasila Arheološkog muzeja u Zadru, sadrži petnaest znanstvenih članaka (B. MARIANOVIĆ, Neka pitanja eneolitika istočnog Jadrana; N. PETRIĆ, Prapovijest Trogira; B. DIRIGIN, Helenističke funerarne amfore iz Isse; M. KOLEGA, Damnatio memoriae u rimskoj portretnoj umjetnosti: Domicijan/Nerva u Ninu; I. FADIĆ, Liburnski nadgrobni spomenici (Liburnski cipusi) osobitih svojstava; N. NEDVED, Stanovništvo Zadra od 1. do 3. stoljeća (I dio); I. PEDIŠIĆ, Reljef Silvana iz Čulišića; B. ILAKOVAC, Hidroarheološko rekognosciranje Zadarskog i Pašmanskog kanala; P. VEŽIĆ, Ulomak starokršćanskog pluteja iz Posedarja nedaleko od Zadra; V. KOVAČIĆ, Ranokršćanski natpis iz Trogira; P. VEŽIĆ, Vela Gospa na Ošljaku; M. DOMLIAN, Ostaci utvrde Sv. Damjana u Barbatu na otoku Rabu; J. JELIĆ-RADONIĆ, TA KATECHOUMENA Crkve Sv. Trojice (Sv. Donar) u Zadru; R. JURIC, Archaeological Excavation of the Church St Nicholas in Povljane on the Island Pag; M. LONČAR, Porfirogenetova seoba Hrvata pred sudom novije literature), te dva stručna rada (K. A. GIUNIO, Junona, od Nina do Kopenhagena; I. DONELLI, Rekonstrukcija triju kasnoantičkih staklenih balzamarija s lokaliteta "Dobrić" iz Trogira).

Autor B. MARIANOVIĆ u svojem radu "Neka pitanja eneolitika istočnog Jadrana" (5-21) sintetizira raspoložive podatke s eneolitičkih nalazišta, te razmatra problem periodizacije jadranskog eneolitika. Autor pretpostavlja da je tijekom eneolitika na tom prostoru moguće izdvojiti samo dvije razvojne faze; starije, koja odgovara ranom, i mlade, koja odgovara srednjem i kasnom eneolitu na prostorima izvan Jadrana. Prvu fazu autor obilježava terminom "rani eneolitik", dok za drugu fazu predlaže termin "razvijeni eneolitik", "smatrajući ga najprikladnijim njezinu karakteru."

Kanelirana keramika obilježava prvu fazu, a predstavlja potpuno novu keramičku vrstu. No, ta keramika ne označava i razvitak nove kulture. Ta kategorija keramičkih nalaza nije nikada samostalno zastupljena, već je redovito asocirana s brojnim i jasno prepoznatljivim nalazima kasnoeneolitičke hvarsko-lisičićke kulture. Prema tome, rani eneolitik ovoga prostora ima autohton karakter, a u kulturnom i razvojnom smislu ima značenje transformiranja kasnoeneolitičkog supstrata i njegove kulture.

Drugu fazu obilježavaju dvije primarne i više sekundarnih komponenti. Primarne su komponente - posude sa zaobljenim recipijentom, visokim vratom i prstenasto zadebljanim obodom, te posude s proširenim i koso zasječenim obodom, dok su sekundarne komponente - zlijebljena keramika, nalazi ljubljanskoga tipa, "Schnur-keramika", vučedolski nalazi, rani cetinski nalazi. Usprkos većem broju komponenti, ova faza je konzistentan cjelina, a i stratigrafski podaci ne dozvoljavaju bilo kakvu podjelu.

U svojem radu "Prapovijest Trogira" (23-40) autor N. PETRIĆ govori o zaštitnim arheološkim istraživanjima